

političke konsekvence ekonomske reforme

srbobran branković

Mora se priznati da dosta neuverljivo zvuči, ponekad pakosno izrečena tvrdnja da ekonomski liberalizam¹ nužno porađa i politički liberalizam i da je Partija, projektujući (doduše iznuđenu) ekonomsku reformu, u stvari sebi potpisala presudu a da toga nije ni svesna. Tvrdnja je previše kategorična a premalo zasnovana, tako da se može smatrati nedokazanom.

Ona se, doduše, može osloniti na takozvani prvi zakon društvene statike koji je formulisao još osnivač nauke o društvu i po kojem između elemenata društvene strukture mora da postoji izvesna mera saglasnosti i koherencije da bi društvo uopšte moglo da egzistira. Ali dedukovanje iz Kontovog zakona odmah se suočava u konkretnom slučaju sa nekoliko pitanja: Da li je veza između liberalizma u ekonomiji i politici do inkompatibilnosti bitna za ove dve društvene sfere; u čemu se sastoji ta nužna veza između ekonomskog i političkog liberalizma; kakve su praktične konsekvence za onu drugu oblast ako se on u jednoj dopusti a u drugoj izostavi?

Ovo su verovatno granice dedukovanja iz pomenute primise i istovremeno granice daljeg načelnog tretiranja ovog pitanja. U njegovoj daljoj obradi očigledno mora da usledi analiza konkretnih okolnosti pod kojima se uvodi ekonomski a izostavlja politički liberalizam. Da bi se pak utvrdio mogući i stvarni uticaj ekonomske reforme na eventualne promene u političkom ustrojstvu (što sebi ovde postavljamo za cilj), mora se prethodno locirati ova reforma u konkretni društveni topos, to jest u ukupnost njegovih problema i protivrečnosti, s jedne strane i (ne)nameravanih (a nužnih) promena, s druge strane.

Može zazučati čudno, ali osnovni problem ustrojstva našeg društva je paradoks njegove preterane decentralizovanosti i istovremene visoke centralizovanosti. *Contradictio in adiecto*? Pored eventualne kontradikcije i tvrdnja o visokoj centralizovanosti sistema koji je do ivice raspada dezintegriran može zaista da začudi.

Međutim, linije centralizacije i decentralizacije na zamišljenoj mapi delatnosti, institucija i organizacija jednog društva mogu da idu u dva pravca: u vertikalnom i horizontalnom. Na društvenoj vertikali stepen (pre svega političke) decentralizacije i a(u)to(n)omizacije ozbiljno je prešao meru, čak donju granicu funkcionalnosti i o tome uglavnom postoji opšta saglasnost.

Ali društveni život se i horizontalno diferencira na svoje manje ili više autonomne sfere: političku, ekonomsku, kulturnu, informacijsku. Mogućnost horizontalne centralizacije je u dovođenju svih sfera društvenog života u zavisnost od jedne. Kod nas je, očito, ta centralizacija izvršena u političkoj sferi koja je u čelični zagrljaj obuhvatila sve ostale, remeteći i čak dovodeći u pitanje njihovu funkcionalisanje.

Svaka od ovih sfera, uprkos političke centralizacije, i sama je vertikalno decentrirana: horizontalna centralizacija izvedena je, naime, na svakom nivou decentralizacije.

Tako s jedne strane imamo raštimovanost, čak delimičan raspad društvene strukture, ali, s druge strane, taj raspad nije potpun samo zahvaljujući čvrstoj horizontalnoj centralizaciji koja raštimovane delove celine drži zaledene na svakom nivou društvene vertikale.²

Došlo je, dakle, do ozbiljnog narušavanja nužnog sklada — balansa između horizontalne i vertikalne (de)centralizacije društva, odnosno do izmeštanja osetljivog zgloba između ova dva vezivna elementa društvene strukture. Zato reformski projekat ima smisla i šanse samo ukoliko znači temeljnu rekonstrukciju celokupnog društvenog ustrojstva, ako ponovo uspostavlja narušeni balans i elemente društvene strukture dovodi u takav odnos koji će omogućiti bar njihovo funkcionisanje, ako već ne i njihovu maksimalnu efikasnost. Sadašnja politika, međutim, očito ne želi da ponire u te dubine promena niti da se dobrovoljno odrekne vlastite dominacije.

Zato suštinsko postaje pitanje: Kakve promene u takvu (kontradiktornu) konstelaciju činilaca društvene strukture unosi ekonomska reforma koju politika nikako nije mogla da izbegne.

Ekonomsom reformom samo se privreda izvlači iz čeličnih okova centralizacije po horizontali. Čini se, međutim, da reforma u ekonomiji, premda parcijalna, iznudaže još mnogo što-šta.

Proizvođenje materijalnih i duhovnih vrednosti ima svoje dve strane: prvo, samu delatnost neposrednog proizvodjenja i, drugo, društveno osposobljavanje, realizaciju i promociju efekata te delatnosti. Centralizacijom društva u ravni politike ova druga strana rada, njegova društvena promocija, dobila je izrazito političko obeležje, to jest *sama politika je postala osnovni kanal društvene promocije*. Na najkrupnijem planu najreljefnije su utisnute trgovini presudnog uticaja politike čak na sudbinu privrede, kulture, nauke, školstva. Na nivou osnovnih privrednih subjekata politika je takođe presudno umešana, od njihovog osnivanja, preko takozvane podrške šire zajednice, do spasavanja od propadanja. U vezi s politikom, uz pomoć politike i kroz samu politiku i pojedinac mnogo efikasnije rešava svoje probleme, od zapošljavanja,

napredovanja u službi do niza naizgled sitnih pogodnosti koje život čine mnogo lagodnijim. Zato je više nego jasno u kojoj meri politika ovlada-va drugim sferama i delatnostima u društvu.³

Ekonomska reforma donosi stratešku promenu: osnovni kanal društvene promocije seli se iz sfere politike u sferu u kojoj se vrednosti i stvaraju jer se iz osnovne, ekonomske sfere uklanjaju prepreke koje su je sputavale i vezivale za politiku. (Naravno, politika se ne odriče tutorstva u drugim sferama, ali će njeno povlačenje iz ove najvitalnije sfere po svoj prilici biti presudno za brzi pad uticaja i u drugim sferama).

Najvidljivija politička konsekvencija takve promene biće *ogromna demobilizacija (politički mobilisanih) masa jer osnovni uslov društvene promocije prestaje da bude partijsko-politička podobnost, a to postaje sam rad*. Ogromna zavisnost od politike gubiće se, naravno i na nivou privrednih kolektiva za koje više ne može biti presudna milost politike i politička poslušnost poslovnih struktura kojom se ta milost zaslužuje.

Istovremeno, dopuštanjem autonomnosti ekonomije, politika bitno gubi u nadležnostima. Ako se zna da se gro aktivnosti sadašnjih političkih organizacija odvija u takozvanim sektorima za društveno-ekonomске odnose, onda je jasno na koliki je uzmak (oslobađajući ekonomiju sopstvenog tutorstva) politika prinuđena.

U društvu koje se vraća sebi, u košmarom, uzavrelom socijalno-ekonomskom okruženju, gromadne sante politike koje plutaju u neredu topiče se ubrzano kao led u vreloj vodi. Naravno, neće (jer ne može) iščeznuti politika, ali će iščeznuti politika koja asocira na led, koja okiva sve čega se dočepa.

Promena je zaista strateška jer pomenuta demobilizacija će nužno značiti bukvalno ogoljavanje političkih rukovodstava, upravo zbog naglog osipanja sledbenika. Sama Partija na taj način će se suočiti sa ogromnom pasivizacijom masa i odlivom članstva, što će pitanje legitimnosti njene vlasti izoštriti do najveće moguće mere.

No ta politička demobilizacija ne mora nužno da znači i depolitizaciju masa. Drugim rečima, pasivizacija koja nastupa drugačija je od već poznatog sindroma socijalističke političke apatije jer se u toj apatiji, upravo zbog ogromne moći kojom politika raspolaže, ne ispoljava neloyalnost. Demobilizacija o kojoj je reč znači, međutim, pasivizaciju u odnosu na dotadašnji politički kurs, ali ne i u odnosu na svaku političku inicijativu.

S tim u vezi karakteristične su promene u društvenoj svesti. Njeno osnovno obeležje je neautonomnost, a razlog te neautonomnosti je u činjenici da je ova svest decenijama formirana *spolja, odozgo*, a ne iz sebe same, iz slobodnog sučeljavanja sa stvarnošću i samom sobom kao delom te stvarnosti. Pošto je taj spoljni demiurg bila jedna ideja jednog (snog) usmerenja, to je suštinsko obeležje tako formirane svesti bio monizam; Dozvoljen je bio samo jedan, zvaničan smer, bez rasipanja, bez one blagotvorne difuzije i različnosti.

Pod furioznom naletom krize taj spoljni demiurg društvene svesti odjednom se našao u defanzivi — njega je faktički suspendovala sama surova stvarnost, a društvena svest se iznenada našla ogoljena i (kao bitno neautonomna) nespremna za samostalno sučeljavanje sa stvarnošću. Društvenoj svesti kojoj je prinudno nametnuta jednosmernost, a onemogućena svaka difuzija — posle povlačenja spoljnog usmerivača sledi *konfuzija*. Stare knjige kažu da su Jevreji po izlasku iz Egipta, gde su bili robovi, 40 godina lutali pustinjom ukruć da se priviknu na slobodu. Taj šokantni susret sa sobom, taj prvi dečiji udisaj, nas je upravo zadesio. Konfuzija nas, naravno, nije zaobišla, uzdrmane su sve vrednosti, izgubljeni gotovo svi kriterijumi.

U takvom »idejnom okruženju« odvija se strateško povlačenje politike iz značajnog dela prostora društvenog života.

Kakav model političkog organizovanja društva je najrealnije očekivati u situaciji koje će nastati autonomizacijom ekonomske sfere na račun političke?

Teorijski, mogla bi se razlikovati tri tipa političkog aktivizma građana:

1. Ideološko-mobilizatorski tip koji mase uvodi u politiku »odozgo« dirigovanim ciljevima i sredstvima i oktroisanim formama i kanalima. Opšti način mobilizacije je veštačko pomeranje društvenog centra gravitatis-a iz vitalnih sfera proizvodnje materijalnih i duhovnih vrednosti u sferu upravljanja društvom, a poverenje ljudi se nastoji zadobiti primamljivim ideološkim bajkama, uz pomoć monopolisanih sredstava masovnih komunikacija i raznih oblika političke mitologije.

2. Tip euforične mobilizacije koji se zasniva na svesti (realnoj ili manipulacijom stvorenoj) o nacionalnoj, klašnoj, verskoj, ekološkoj ili nekoj drugoj egzistencijalnoj ugroženosti, ratnoj opasnosti i sl.

3. Slobodni tip koji se zasniva na racionalnoj spoznaji interesa i definisanju ciljeva, kao i na slobodi političkog organizovanja za njihovo ostvarivanje.

Osnov ideološke mobilizacije najčešće je bila infantilna utopija o raju na zemlji koji se, uprkos delovanju ekonomskih zakonitosti, može »izgraditi«, nekad do tačno utvrđenog roka. Takav tip mobilizacije ima najmanje šansi u vreme kad nas je olovni teg ekonomije čvrsto prikovao za tle.

Još uvek su sveža sećanja na bezbrižne sedamdesete, na opijenost zavodljivim »najzad pronađenim oblikom«, na prave ideološke bahanalije i gotovo neukusnu razmetljivost i samouverenost. Račun je bio surov i sada upravo preturama po džepovima u potrazi za poslednjim sitnijem, iako je očigledno da to ni izbliza neće namiriti dug. Malo je onih koji bi se danas usudili da obećavaju raj, a još je manje onih koji bi se usudili da u to obećanje poveruju.

U stvari, ekonomska reforma — pomenutim strateškim pomera- njem osnovnog kanala društvene promocije — *istorijski destruiira ovakav tip mobilizacije* i uslovljava upravo obrnuti proces — demobilizaciju masa.

Tip euforične mobilizacije je samo povremeni i privremeni tip mobilizacije jer se visoka tenzija koju on nameće i podrazumeva može održavati samo privremenim usmeravanjem gotovo celokupne socijal-

ne energije na politički oblik njenog ispoljavanja. Ta tenzija je veoma čudljiva i skoro neuhvatljiva društvena pojava: nastaje iznenada i još iznenadnije splašnjava. Veoma brzo se posle euforičnih izliva političke strasti uspostavlja spontana ekonomija društvene energije koja se (energija) nanovo usmerava pretežno na vitalne sfere društva.

Period krize i reforme stvara mnogo povoljnih uslova za euforičnu mobilizaciju: objektivno, mnogo je oblika egzistencijalne ugroženosti ljudi; ispoljava se konfuzija kao karakteristični sindrom neautonomnosti društvene svesti koja se oslobađa ideološkog monopola; ogromna praznina koja nastaje nakon slabljenja ili prestanka spoljnog formiranja društvene svesti popunjava se najradije novim »bektvom od slobode«, sličnim po tipu ideološko-mobilizatorskom načinu formiranja društvene svesti, a euforični tip to nesumnjivo jeste.

Otuda se kao objektivni i najverovatniji ishod strateške promene puteva društvene promocije koju donosi ekonomska reforma, zaista nameće slobodni tip političkog aktivizma, koji, kako je rečeno, podrazumeva slobodu formulisanja političkih ciljeva i slobodu organizovanja za njihovo ostvarivanje.

Do preovladavanja ovakvog tipa političke organizacije može postojati relativno kratak period (poput onog jevrejskog lutanja pustinjom), period koji može biti ispunjen oblicima euforične političke mobilizacije.

U uslovima slobode ekonomskog života dolazi do drugačijeg socijalno-ekonomskog stratifikovanja, do mnogo izraženijeg diferenciranja interesa i neuporedivo komplikovanije interesne strukture u odnosu na društvo koje je nasilno forsiralo uprošćeni, klasni model interesne strukture.

Tako se delovanja dva ključna faktora determinacije politike podudara u snažno izraženoj tendenciji pluralizacija: u sferi vrednosti se pluralizam iskazuje kao kriza vrednosti (te, prema tome, i kao kraj jednog — jednostranog sistema vrednosti); u sferi interesa tendencija pluralizma nastaje kao posledica mnogostrukog usloznavanja strukture interesa pojedinaca, društvenih grupa i slojeva.

Zato će nepopustljivo rigidan treći faktor determinacije politike (sistema zatečenih institucija) usahnuti u interesno-vrednosnom okruženju koje ga negira.

Dosadašnji oblici političkog organizovanja suočiće se jednostavno sa naglim osipanjem sopstvene političke baze, a dojučerašnje članstvo tih organizacija spontano će potražiti druge oblike političkog angažovanja. Sa političkim liberalizmom i njemu svojstvenim pluralizmom pojaviće se i druge dimenzije stvari; stećiće se vizura iz drugih uglova u kojoj će se kao na dlanu, u svojoj grotesknosti pokazati naherena figura sadašnjeg sistema i potražiti pravi putevi njegovog menjanja.

Naravno, ovakav ishod može se presecati na različite načine: nedosludnom ekonomskom reformom, pokušajima da se privremena pasivizacija naroda iskoristi za nove oblike uzurpacije, da se ekonomska reforma preseca zbog nagle pauperizacije masa i sa (već poznatim) ideološkim racionalizacijama takvog koraka (restauracija kapitalizma, nehumani, otuđujući karakter konkurencija i robne proizvodnje i sl.). To će, međutim, put do konačnog izlaza učiniti samo težim: u narodu koji politički ponovo osvaja sebe uzurpacija se neće olako dopustiti; s druge strane, presecanje ekonomske reforme značilo bi očigledni salto mortale.

Ako je demokratija zaista pravi politički život društva, onda bi se u ovom slučaju mogla uočiti podudarnost puteva života pojedinca i društva iskazana u trivijalnoj izreci da život na usta ulazi. Demokratizacija će, naime, u socijalizam ući iz ekonomije, dakle, na usta. Ali to što će gotovo sigurno iza prvog ešelona ekonomskih promena u socijalizam glatko umarširati i drugačija politika ne bi trebalo shvatiti kao novi razlog za staru dogmu da je politika samo zgusnuta ekonomija, već pre kao dokaz da ne važi ni obrnuta dogma: da je ekonomija samo stvar političke volje.

1) Ovdje imam u vidu najopštije određenje liberalizma kao sloboda delovanja i organizovanja pojedinaca i grupa koja je ograničena jedino istim slobodama drugih subjekata. Takode, bez ulaženja u pojedini projekat ekonomske reforme, polazim od pretpostavke da ona uvodi takve slobode u ekonomske odnose.

2) Paradoks se, međutim, tu ne završava. I horizontalna politička centralizacija odvija se na decentralizovani način! Unutar samog političkog odlučivanja, koje obavlja sve ostale sfere društva, nastaje golema disperzija nadležnosti, njihovo međusobno mešanje i preplitanje, što, s jedne strane proizvodi gotovo neshvatljivu neefikasnost, a s druge strane čitav institucionalni haos i pravi očaj građanina kad treba da ostvari neki svoj interes (otuda spontani protesti masa pred najvišim političkim organima). Društvo je, dakle, politički centralizovano jer su sve ostale sfere društvene organizacije posredovane politikom (čak su i tradicionalno podeljene zakonodavna, izvršna i sudska vlast objedinjene u nekoj specifičnoj partijsko-političkoj nadvlasti) ali je i sama politika dodatno decentralizovana disperzijom i iskomplicovana mešavinom nadležnosti političkih organa i organizacija.

3) To, a ne nekakva »negativna kadrovska selekcija« suštinski je razlog tzv. terora inkompetentnosti. Negativna kadrovska selekcija nije razlog već posledica društvenog ustrojstva u kojem se politici daju sva ovlašćenja čime se vrši često zapanjujuća laicizacija poslova od najvišeg stepena stručnosti.

sveska br. 0015

stevan ileš

SVE NAŠE

Suv vazduh od suvih reči
mogu učiniti podnošljivim
samo isparenja
tvojih suza.

Gumeni baloni i bombone
odavno su prestale
biti stvari
koje ti trebaju.

Vlage, dajte mi vlage.
Ustvari,
daj mi vlage.

POSLE ŽIVOTA

Zamišljam sebe uplakanog
u naručju majke,
preplašene krdom
mužijaka.

Svetu bogorodicu
preklinjem imenom.

Ispod moga groba,
dve zmiije pasu.

APLAUZ

Na biciklu život promiče
zeleni sumpor na licu
sličan je suzama.

Ima belu kukuljicu
i kosu o ramenu,
od sestre
se bojom razlikuje.

Prolaznici zatečeni
pozdravljaju ga
visoko zabačenim
znojnim rukama.

Retko slavlje
je danas u gradu
jer čaršav još nije priljav
svakom.

ZA NAUK

U svesci br. 0015.,
nalaze se slova.
Pazi palikuću dok
okrećeš stranu,
izniči će cvet
posrnućeš na latice
koje mirisati ne možeš.

Papire što leže po sobi,
nećeš iskoristiti
za nešto pametnije
od zvuka vatrogasnih kola,
užurbanih
pozivom usnulog
noćnog portira.

Vatra se mlekom
ne gasi, rodeni.
Stranice sveske br. 0015.,
ne kidaju se
ne izazivaju.

PUTANJA JE KRUG (PISMO)

Malo je falilo da tog
27. februara izadem
iz sijalice.
Potrčao sam ka malom
otvoru, zagrmeli su
psi čuvari u podne,
i kao da ništa nije
bilo, prošetao se
nadzornik.
U belom kaputu na
vetru, mršavo telo

Jasmina Stojanović

njegovo,
čutalo je,
rebra su pevala
onu našu pesmu.

Osvrnuo sam se,
a da nije bilo tako,
sada bih momci moji
bio među vama.

Puno je vremena
prošlo, previše
struje drmalo...
Zavoleh ljude i
onaj krevet na točkicama.

IME SVOJE

Napišem svoje ime
pitomo, oblo,
bez straha i poštovanja
od gospodina Nepoznatog,
dok sa plafona
mesto sopstvene krvi
mesom kaplje.

Okrenem papir,
sa svih strana
život me rukavicama
šamara.

Pogledam ruke svoje
— mišje repove,

glavu svoju
— zgužvan tepih,
noge od suvog kamena.

Pogledam ime svoje
— dve se zmiije krišom kroz slova
provlače,
pod čebe
uvlače.

PARADA

Odocnio sam na sok
krvave pljuvačke,
severno i južno nataknete na
šiljak novog, kosmatog odela.
Povela si mopsa,
vazduh ustajale sobe,
gde si otvarala prozore
posle svake moje posete.

Treba naći 2. svedoka,
pa da okončamo tužnu ceremoniju
idem kući da spavam.
Jastuk,
car,
stadion,
svinjsko meso — jetrena pašeta.
Sreću čine hrenovke u plastičnim
vrećicama, dok ih zabijam u tvoje
široj otvorene oči.
Ti me ne shvataš
moja naduvana lutko!